

KULTURKRÓNIKA

DÁNIA TUNDÖKLESE ÉS NYOMORA

Dániát évtizedekig „paraszteldorádónak“ tekintette a világ. Szokás volt társadalomtudományi és nemzetgazdasági viták során Dániára hivatkozni úgy tőkés, mint nem tőkés körökben. A tőkésék mintaszerű földműves államként emlegették, ahol a paraszt úszik a jólétben, a nera tőkésék viszont a mezőgazdasági kisüzem diadalát látták benne. Tényleg a dán mezőgazdaság hosszú időn keresztül kitünően működött. A szabadverseny öldöklő világában Dánia ideális országnak tűnt. Dánia típusa a tisztára agrárországnak és speciális termelő módja, valamint geopolitikai fekvése kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy a szociológusok egész sora tanulmányozza termelő strukturájának mozzanatait. Ahogyan Anglia a 19. században típusa volt a rohamosan technizálódó kapitalisztikus ipari államnak, úgy Dánia az utolsó hatvan évben prototípusa a gyors tempóban mechanizálódó mezőgazdasági országnak. Ahogyan a 19. századbeli Anglia gazdasági szerkezetének tanulmányozásából csatláthatatlan következtetéseket lehetett levonni az egész tőkés termelési mód további sorsára nézve, éppúgy kínálkozott a dán mezőgazdálkodási mód hasonló tanulmányra. Ha visszapillantunk a dán mezőgazdaság utolsó évtizedeire, látni fogjuk, hogy melyek voltak azok a gazdasági hatóerők, amik hosszú időn keresztül lehetővé tették a dán mezőgazdaság virágzását, majd pedig, hogy milyen törvényszerűségek hozták létre a mai helyzetet: a dán mezőgazdaság összeroppanását.

A mult század hetvenes éveiben Dánia még szemtermelő ország és a gabona volt a legfőbb kiviteli cikke. A nyolcvanas évek elején azonban a tengeri közlekedés tökéletesedésével és olcsóbbodásával¹ megindult a tengerentuli országok gabonaözöne az európai piacok felé. Az egyre erősödő tengerentúlról jövő verseny alapján rendítette meg az európai gabonatermelő országokat. A tengerentúlról jövő gabona árrombolása ellen a szemtermelő államok kétféle módon védekeztek. Egyik résziük védővámokkal igyekezett az új versenytársakat legyőzni, a másik résziük a mezőgazdasági termelés irányát változtatta meg. Dánia az első volt, amely a védővámok helyett szemtermelést üző gazdaságát intenzív állattenyésztésre és takarmánygabona-termelésre állította át. Hogy ez az átállítás milyen gyors volt, azt jól mutatják a következő statisztikai adatok: Dánia 1876-ban még 1.6 millió métermázsa gabonát exportált, 1880-ban már csak 1 millió métermázst, viszont 1883-ban már 260.000, 1895-ben pedig 668.000 métermázsa² gabonaimportra szorult, mert a gabonatermelést takarmány és kapás növény termelés váltotta fel. Amilyen mértékben csökkent a kenyérmagvak termelése, olyan mértékben növekedett az állatállomány létszáma. 1866-tól 1903-ig Dánia marháinak száma 54, sertéséi 282, baromfiai száma pedig 152 százalékkal növekedett. A számbeli növekedéssel párhuzamosan igen nagy mértékű minőségi javulást mutat Dánia állattenyésztése: egy dán szarvasmarha súlya 1850-ben átlag 320—350 kilogramm volt. Három évtizeddel később 500—550 kilogramm; —1861-ben egy tehén adott 1000 kilogramm tejet évenként, míg 1888-ban az egyévi fejési átlag 2750 kilogramm országos viszonylatban.³ Rendkívüli módon kedvezett ennek az exportra beállított állattenyésztésnek az ország kitünő geográfiai fekvése: Anglia és Németország szomszédsága.

Angliát a nagy tengerentúlról jövő gabonaverseny szintén mezőgazdasági termelésének átforgalmazására készítette. A gabonatermelése erősen összehúzóroddott, viszont rét- és legelő-területe megnövekedett. Így ugyan, hogy a föld tulajdonából folyó értékmenyiség csökkent, de ezt a veszteséget bőségesen ellensúlyozta az olcsó kenyér, s az ezzel kapcsolatos olcsó ipari termelésből jövő haszon. A rohamosan népesedő és iparosodó Anglia piacait a kitünő minőségű dán agrárcikkeknek sikerült teljesen meghódítani. Dánia hús- és szalonna-exportját 1875-től 1895-ig 54.000 métermázsáról 980.000 métermázsára emelte föl, vajkivitelét pedig 120.000 métermázsa 440.000 métermázsára. Ez a megnövekedett export azonban szükségessé tette, hogy a kivitelre kerülő áruk bizonyos standard-minőséget érjenek el. Minthogy a dán föld 97,4 százaléka 100 holdnál kisebb terjedelmű kisbirtok, szükségessé vált a szövetkezés bizonyos formája, melynek központilag kellett irányítania az exportállandó cikkek termelését. Ebből a szükségességből születtek meg a dán szövetkezetek. A dán parasztok belátták, hogy csak úgy érhetnek el komoly export-eredményeket, ha önállóságukat bizonyos fokig feladva szövetkezetekbe tömörülve nagyüzem módjára, tervszerűen szervezik meg termelésüket és kivitelüket. A dán kisgazdák alávetették magukat szövetkezeti vezetőiknek, akik nagy szakértelemmel és rigorozitással ügyeltek a termelés minden mozzanatára és a termelendő áruk minőségére. Ilyenformán a dán szövetkezetek, bár tulajdonjogilag apró gazdaságokból állottak, külsőleg egy mezőgazdasági nagyüzem képét mutatták. Így alakult meg Hjeddingben (Jütland) az első termelőszövetkezet 1882-ben. Ezt követték a különböző szövetkezetek százai: 1887-ben az első sertésenyésztő és feldolgozó szövetkezet, 1889-ben pedig az első baromfi és tojástermelő szövetkezet. Ezek a szövetkezetek sűrűn behálózták az egész országot, úgy, hogy a tejtermelő szövetkezetek száma 1913-ban már elérte az 1050-et. Dánia volt ezenkívül az első ország Anglia után, ahol 1866-ban Thistedben megalakították az első fogyasztási szövetkezetet.

A dán mezőgazdaság fejlődésének fontos dátuma volt még 1876, amikor a dán *My. Fjord* nyomán a német *Leydelt* feltalálta a centrifugát, vagyis a tejfölöző gépet. Addig 36 óra kellett 100 kilogramm tej lefölözéséhez, a centrifuga ezt a mennyiséget eleinte egy óra alatt fölözte le, ma pedig 2 perc alatt végzi el. A centrifuga alkalmazása valóságos technikai forradalmat jelentett egy olyan országban, melynek már akkor módjában volt üzemeltetnie mechanizálni.

A dán mezőgazdaság a világháborút megelőző években kitünően prosperált, mert termelő módjának strukturája tökéletesen harmonizált azokkal a követelményekkel, amiknek az ország földrajzi fekvését és birtokelosztását illetőleg meg kellett felelnie.

A világháborúban Dánia semleges maradt és a két nagy hadviselő fél, (Anglia és Németország) közelsége az országot sohasem remélt gazdagsághoz juttatta. A dán kikötőkben óriási arányú forgalom bonyolódott le a háború éveiben. Roppant mennyiségű friss élelmiszert és konzervet szállított a háborút viselő országoknak és a dán „gulyásbárók” (hadiszállítók) legendás vagyonokat szereztek. A háború utolsó éveiben azután a semleges dán kikötőkben folyt le az a szemérmetlen csereakció, amit a szembenálló hadviselő felek üztek egymással, békésen kicserélve azokat az árukat, amik hiányoztak nekik a háború további folytatásához. Így a háború vérfolyói a dán határokon aranyfolyamokká változtak, amik egyenesen a „gulyásbárók” trezorjaiba torkoltak. Az ország pénzügyei annyira megjavultak a háború alatt, hogy míg 1914-ben Dánia külföldi adóssága egymilliárd dán koronára rugott, addig 1917-ben már nemcsak hogy visszafizette, hanem a külföld tartozott neki.

A világháború után majdnem egy évtizeden keresztül folytatódott a dán mezőgazdaság virágzása, sőt újabb fellendülése. Dánia gazdag ország volt, földművesei kihasználhatták a rohamosan fejlődő mezőgazdasági géptechnika minden vívmányát és a gép benyomulása a termelésbe egy ideig, ellentétben a többi országgal, nem a munkanélküliek számát szaporította, hanem tényleg emberkimélő célt szolgált. Dánia a földbirtok egészséges megosztásával, kitűnő fekvésével, nagyszerűen megszervezett szövetségeseivel és jól képzett gazdáival olyan intenzivitásra tett szert, hogy jogosan tekintették a dán paraszt eredményeit a mezőgazdasági kisüzem csúcsteljesítményének. Az volt a vélemény, hogy a dán paraszti kisüzem dacolni tud majd a kapitalista termelési rend válságával és hiába jut koldusbotra az egész föld agrárlakossága, a dán földműves, hála a föld egészséges megosztásának, jólétét meg tudja őrizni.

Dánia még 1930-ban 1.6 millió métermázsa vaját, 2.4 millió métermázsa sertéshúst és 680.000 métermázsa^a tojást exportált külföldre és ennek 85 százalékát Angliába. Ezekért a termékekért, tekintettel az áru elsőrendű minőségére, igen magas árakat értek el. Az utóbbi években azonban a termelési rend világszerte duló válsága erősen rányomta bélyegét Dániára és végül ezt a szó szoros értelmében tejjel és mézzel folyó országocskát is a nyomor és kétségbeesés földjévé tette. Fő importáló állama, Anglia tengerentuli domíniumainak nyomására kénytelen volt az ottavai konferencián köteleznie magát, hogy agrárszükségleteit tőlük szerzi be és ugyanakkor magas vámokkal sujtja egyéb államok élelmi cikkeit.

Az ottavai konferenciával megpecsételődött a dán mezőgazdaság sorsa. Ez az új helyzet egycsapásra megszüntette azt a kivételes jólétet, amit Dánia addig élvezett. Nemcsak a domíniumaitól szorított Anglia, hanem Németország és Franciaország is, sőt majdnem az összes importállamok a minimumra redukálták a vaj beviteli mennyiségét. A dán marhahús nemcsak Angliában, hanem Németországban is elvesztette piacait, részben azért, mert az egyre növekvő német munkanélküli tömegek azt nem tudják megvásárolni, másrészt a horogkeresztes uralom a dánokkal a schleswigi kérdés miatt hadilábon állván lezárta az onnan jövő áruk előtt a határt. A tojással sem jobb a helyzet, mert az importállamok szinte egyöntetűen fejlesztik baromfifarmjaikat, s autarchiára rendezkedve be ki tudják elégíteni a gazdasági nyomoruság terjedésével amugy is lecsökkenő tojáskeresletet.

Eljött tehát az idő, amikor a tőkés termelési mód belső ellentmondásának romboló hullámai elérték a dán partokat. Dánia ma saját zsirjában fulladozik és hiába hizlalják a legpompásabb jütlandi marhákat és hiába köpülük a legszirdúsabb tejszinvajat, a londoni asztalokra Ausztrália marhájának husából készül a beefsteak és Kanada centrifugáiból jön a vaj. A termelés rendjének nagyobb dicsőségére Dániában is megkezdődött a termelt javak esztelen és gonosz pusztítása. Miután a tehénárak napról-napra estek, megkezdték itt is az állatok pusztítását. Eleinte az elapadt tejjü öreg és beteg teheneket kezdték levágni, azután lemészárolták a fiatal, tökéletesen egészséges állatok százazreit. A levágott állatok husának 6 százalékából szappant főztek 94 százalékát pedig elégették. 1933 folyamán több mint 140.000 darab tehenet semmisítették meg. 1934-ben pedig hetenként 5000 darabot ölnek le. Ujabban feltaláltak egy gépet, mellyel a marhahúst átalakítják pasztává és kockákká préselve sertésekkel etetik fel. Anglia ugyanis, bár erősen redukált mennyiségben, importál még sertést, de az exportálható mennyiség hétről-hétre apad és így valószínű, hogy a sertések is a marhák sorsára kerülnek. A tojáspusztítás is egyre folyik: 1933-ban 150.000 métermázsa tojást dobtak

a tengerbe (egy métermázsa tojás 1600 darab). Ezek az anarchikus tünetek a kifejezői annak a pánikszerű kapkodásnak, amikkel az árak zuhanását igyekeznek lassítani. Mindezek folyamányaképpen a dán paraszt szegényedik, s az egyre zuhanó élelmiszerek mellett nem képes iparcikket vásárolni. Az eladósodottság és a kamatuzsora rendkívül nagy. Az agrárrolló szárai kinyílnak, a gyönyörűen beinstruált kis paraszti gazdaságok az elhanyagoltság és pusztulás képét mutatják. A villanyvilágítású tanyaépületek és istállók, a fejőgépes és száz százaléig mechanizált üzemi tejgazdaságok leromlanak, mert a dán gazda nem képes pótolni felszerelését. És mivel az ország lakosságának 72 százaléka földművelésből és állattenyésztésből él, természetes, hogy az egész ország lejtőre kerül. A gabonaméiek vámját az állam erősen felemelte, úgy, hogy ma Dániában eszik Európa legdrágább kenyérét, s az a groteszk helyzet állt elő, hogy a dán vaj ma 30 százalékkal drágább Kopenhágában, mint Londonban. A közvetett adók súlyosan nehezednek a dolgozó népre és nemcsak a kenyér, hanem egyéb fontos élelmiszerek ára is, (cukor, kávé, burgonya, stb.) erősen emelkedtek, úgy, hogy a közvetett adók emelése végeredményben a fogyasztás összezsugorodásához vezet. A külkereskedelmi mérleg erősen passzív, és semmiképpen sem sikerül a kivittelt arányba hozni a behozatallal. 1933-ban 2.5 millió métermázsa gabonát, lisztet és korpát importált az ország, ami a belföldi gabonatermés 48 százalékanak felel meg. A munkanélküliek száma 170.000, ami a munkásság számának 38 százaléka, akiknek segélyezése rendkívüli módon terheli az államot. A kormány kénytelen a pénzürtékét devalválni, de az eladósodott mezőgazdák további inflációt követelnek.

Hiába van tehát Dánia földje kisbirtokokra felosztva, hiába Európa legkultúraltabb parasztja a dán, a piacok hiánya koldusbotra juttatja a lakosságot.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy az a gazdasági folyamat, ami Dániában az utolsó évtizedben lejátszódott, mennyire alkalmas volt arra, hogy a társadalomtudósok egész sora figyelje, tanulmányozza és jóslásokba bocsátkozzék a dán mezőgazdaság sorsát illetően. A társadalombírálok egy része *E. Daviddal* az élén a dán példára hivatkozva a szövetkezetekre alapított mezőgazdasági kisüzem látta a válság elhárításának varázszerét. Megállapíthatjuk, hogy ezek a szociológusok csalódtak. Viszont azoknak, akik előre látták, hogy a termelő mód belső ellentmondásainak feszítő ereje szétveti végül a dán mezőgazdasági mód akkori formáját, igazuk volt. David „A szocializmus és mezőgazdaság” című munkájában éppen a dán szövetkezetekre hivatkozva száll szembe azokkal, akik azt vallják, hogy a fejlődés természetes útja nemcsak az iparban, de a mezőgazdaságban is a nagyüzem felé vezet. *Bernstein* a „Die Voraussetzungen der Sozialismus”⁵ című könyvében a dán szövetkezeti példára hivatkozva szintén elintéztnek véli azt a sokévtizedes vitát, ami a mezőgazdasági kisüzem és nagyüzem hívei között dul. David szerint „a kapitalisztikus verseny törvény szabad uralma a szövetkezeti köteléki szervezet keretében véget ért”. Majd megállapítja, hogy a dán szövetkezet még nem teljesen szocialisztikus képződmény, „de még kevésbé pusztán kapitalisztikus jelenség, melyre a kapitalisztikus versenyküzdelemnek törvényeit csak úgy kényre-kedvre alkalmazni lehetne”. David munkájában ádáz gunnyal támad mindenkit, akik meg merték állapítani azt, hogy bizonyos a szövetkezetekbe tömörült kisüzemi gazdaságokra is érvényesek a kapitalisztikus verseny törvényei. Az európai piacokat Kanada és Ausztrália vaj- és sajtgyárai részéről fenyegető veszedelem kérdését David fölényesen intézi el: „Az ottani kormányok költséges be rendezkedéseket teremtettek és nagy összegeket fordítottak ugyan arra,

hogy országaik mezőgazdaságának a londoni piacon a versenyt lehetővé tegyék“, és hogy milyen távol vannak még ettől, azt egy 1898—1900-ból eredő statisztikával bizonyítja, mely szerint 1898-ban Anglia Dániából 1,465.000 métermázsa vaját vitt be, Kanadából pedig csak 260.000 métermázst. David Dánia mezőgazdaságát rendíthetetlennek tartja, mert elképzelhetetlennek vélte, hogy eljöhessen az idő, mikor a tengerentuli országok állattenyésztési termékeivel éppúgy el fogják árasztani az európai piacokat, mint a gabonával tették a nyolcvanas években. Végeredményben elmondhatjuk, hogy azok az okok, amik létrehozták ezt az észszerűtlen helyzetet, hogy Anglia sokezer kilométernyi távolságról kénytelen élelmiszert vásárolni, mikor a szomszédban is kaphat, — a termelési rend immanens törvényeiben gyökereznek. Anglia felhalmozott s a válság következtében eladhatatlan árútokegeinek csak a dominiumokban tud piacot találni (de csak addig, míg ezek is ki nem fejlesztik iparukat) és így kénytelen engedni azok követelése előtt, hogy csak az ő agrárcikkjei előtt nyissa meg a határát. Így az angol dominiumokból eredő élelmiszerek valósággal monopóliumot élveznek az angol piacokon. A gazdasági élet törvényszerűségei egyformán érvényesek az azonos strukturájú termelési renden belül élő összes országokra.

(Budapest)

Lázár Vilmos

¹ 1868-ban egy bushel gabona szállítási költsége Newyorkból Liverpoolba 14.36 cent volt, 1884-ben 6.84 cent és 1890-ben 3.75 cent. — ² Dr. Ritter Kurt adatai. — ³ Härtel adatai. — ⁴ I. P. Parey adatai. — ⁵ Stuttgart 1899.

A PROSTITUCIÓ PÁRISBAN

Kétszáznyolc bordélyház működik Párisban. Alapjában nem nagy szám: négy-öt millióra, sőt műkedvelő statisztikusok öt-hat millióra becsülik a lakosságot. A külföldiek állandóan megújuló, mohó és kielégítetlen, százezres tömegekben kavarnak.

Ez a kétszáznyolc bordély a maga háromezer lakójával azonban csak egészen jelentéktelen szöglet a francia főváros nemi piacán. Csupán törtszámmal kifejezhető tényező az emberi hús óriási kereskedelmében. A nagy Galerie Sexuelle egyetlen polca. Páris a maga 208 lupánárjával még mérsékelt és tartózkodó város lehetne. A valóságban azonban mértéktelen és kihívó.

Tulajdonképpen hány prostituált dolgozik ebben a neuraszténiás Bábelen?

E kérdésről éppen most folyik a vita. Az erkölcsrendészet szerint legfeljebb 20 ezer: 3000 bordélynő, 6—7000 független uccanő, 3000—4000 bejegyzetlen, de eltúrt örömlány és néhány ezer titkos prostituált. Az erkölcsrendészet azonban, kétségtelenül, a legkevésbé is illetékes a prostitúció anyagában: miután ezt az ügyosztályt a prostitúció teljes felszabadításának és ellenőrizetlenségének hívei, az abolitionisták állandóan támadják, bizonygatván, hogy működése sem morális, sem közegészségügyi szempontból nem kívánatos, sőt káros, tehát az erkölcsrendészet éppen úgy megszépítő festékréteg alá burkolja a valóságos helyzetet, mint ahogyan az uccanő is elkendőzi a vérbaj piros pattanásait. A politikai rendőrség azon igyekezik, hogy minél több legyen az összeesküvő. Ezzel erősíti existenciáját. Az erkölcsrendészet azon fáradozik, hogy minél kevesebb legyen a bejegyzett, nyilvántartott kéjű s hogy ezeknek fertőzési statisztikáját minél kedvezőbben lehessen összeállítani. Ez létkérdés nála. Igazolja vele, hogy hat, alkot, véd és megelőz.

A huszszerez szám tehát, mondhatnánk argotban, házszám csupán. Jellemző, hogy hatvan évvel ezelőtt, amikor Párisnak még fele lakossága